

mák közt találhatunk szójátékra épülő verset éppúgy, mint az irodalommal kapcsolatos tűnődést, vagy pedig körjelenséget általánosító eszmefuttatást (*Freon gáz*). Az ezt követő kötetekben a rövid, leginkább epigrammához hasonló versek egyre inkább teret nyernek, mi több: a *Bálnák a parton* című kötetben már megjelent a *Téli napló* első harmadát kitevő, 1982 decemberében írt versfüzér is. Mig tehát Kálnoky neve mint a Homálynokytörténetek írója élt a köztudatban, költészetében egyre inkább a rövidebb versek uralkodtak el. Az időhatárok ebben az esetben el is hanyagolhatók, hiszen egyébként is rövid periódusról van szó s a kötetek világsképe is sokban rokon egymással.

A verses napló darabjainak műfaji meghatározása legalább akkora nehézséget okoz, mint a hosszabb költemények nevének nevezése. Leginkább töredékeknek nevezhetők ezek a naponként írt versek. Töredékeknek abban az értelemben, ahogy az ember újra és újra kísérletet tesz önmaga helyének meghatározására, a végső szentenciák megfogalmazására; ahogy az öregkor bölcsességével igyekszik összegezni életét. A végső változatig soha nem juthat el, a kísérletek eredményei így válnak töredékké — a töredékek egésze azonban teljesebben kifejezi az öregkori állapotot, mint egy-egy véglegesnek hitt megfogalmazás.

Az ilyen jellegű öregkori összegzés sohasem volt idegen a magyar költészetből. Arany János óta pedig szokás is az őszikék költőknél való számonkérése. Kálnoky is tisztában van ezzel, *Elhalasztott őszikék* címmel verset is írt. A versben arról esik szó, hogy a költő nem menekülhet híre elől, így még verset írni sincs ideje: „Már látom, hogy csak a jövő / évezred első éveiben, / valahol az agok meghelyén / írom meg, ha megírhatom / a kötelező őszikéket”.

Az őszikék megírása az öreg költő számára tehát kötelező lett. Kálnoky azonban nem őszikéket ír, hiszen az elvárással

aligha egyeztethető össze a játékoságnak, az öngúnynak, a léthez való ragaszkodásnak s az elmúlással való illúziótlan szembenézésnek az a sorozata, amelyet ebben a kötetben találunk. Ha játszani akarnánk a szavakkal, azt is mondhatnánk, hogy Kálnoky az őszikék műfaját is megújította, efféle játékok azonban a recenzens aligha engedhet meg magának. Őszikék helyett maradjunk tehát a töredékek-nél...

Ha eddig a hosszabb és a rövidebb versek rokonságáról volt szó, most beszéljünk a különbözőségekről is. Az előző kötetek esetében Kálnoky magát a kort is ironikusan ábrázolta, a mostani töredékek a korszakkal, a korrallal, mint realitással számolnak. Kálnoky korjellemző felismerései kevés vigaszt nyújtanak. „*Új égítést születik. / Pályája feketébb a feketénél. / Láttára megállnak döbbenet a felhők, / az úszó jégtáblák a partra csapni nem tudó tavon. / Kíváncsi-an dugják ki fejüket / a vízbe fúltak, hogy azonmód / sietve alábukjanak*” — írja újesztendei (!) versében. Másutt egy önmagát felgyújtott város képét írja le, ismét másutt az ember magára maradozottságáról, tehetetlenségéről ír.

A kor más vonatkozásában is uralkodó szerepet tölt be a kötet világában. Az öregségről van szó, a halál kikerülhetetlenségének tudatáról. „*A szívdobogás a fatörzsben, / a mellkasban szaporodó évgyűrűk szorítása / intó jel. Nem tartozol többé a láthatatlanok / közé, akiket nem vesz észre s elmegy mellettük a halál. / A te időd már megszámlálhatott.*” — olvassuk a kötet nyitó versében s ez a hangvétel a későbbiekben is uralkodik a kötetben. Itt csak sorokat idézhetünk, jelzészerűen: „*én, képzeletben már hajótörött*”; *Beletörődvé hurcoljuk magunkkal / a súlyt az évek kaptatóján*; „*Várom a hangot, mely előbb-utóbb / szólítani fog engem is.*” S ha nem csupán a korszakra vonatkozó, hanem az öregkorral kapcsolatos verseket is nézzük, legtöbbször akkor is a magára hagyatottság állapotát fedezhetjük fel. Annál is meglepőbb ez, mert a hosszú verseket az emlékek éltették — a töredékek írója azonban tudja, hogy már az emlékekhez sem menekülhet.

A vázolt alaphelyzet ellenére rendkívül sokrétű ennek a kötetnek a világa. Az öregségen való gúnyolódás éppúgy helyén van itt, mint az irodalom világához kapcsolódó felismerések kimondása. („*Az én nevem lángjainál / senki sem fogja többé / a maga pecsenyéjét sültögetni. / Nem lesznek létrafok, / hogy följebb hágjon rajtam bárki lába. / Emelkedjétek magosra a saját / szárnyatokon, és hogyha nem megy / tűnjétek el a számotokra készült / süllyesztőben a színről*”). — Akiket illet, megértik.) Legtöbbször azonban még az iroda-

lomtól is visszavezet az út az élet alapkérdéseire. *Kinek írunk?* — teszi fel Kálnoky egyik versében az annyiszor megfogalmazott kérdést s a kérdések sora már a sors faggatásához vezet el: „*Vajon olvasuk-e egymást? / Olvassuk-e legalább önmagunkat, / vagy olvasunk-e önmagunkban?*”

A múlt, az emlék ebben a világban már elveszett. Ami a múltból megmaradt, az a versek

sora, a versekhez pedig a kétely kapcsolódik. A bizonyosság itt már a jövőé. A vers az újrágondolás eredménye, de oly természetes is, mintha egy szüntelen monológ része lenne. A létnek erről a pillanatról aligha szóltak gazdagabban, mint ahogy azt Kálnoky töredékei teszik...

(Magvető, 1985.)

BUZI LÁSZLÓ

A költő erőpróbája

Baka István: Szekszárdi mise

„...az én sorsom valóban csak a csekélyebb tehetségem miatt alakult másként, mint az Öné? S nem azért, mert én mindenekelőtt magyar voltam?”

Liszt Ferenc meglepetten felkapta a fejét.

— Magyar? Hát engem nem tekint magyarnak?

Séner érezte, hogy túl messzire merészkedett, de már nem tudta fékezni magát.

— Bocsásson meg az őszinteségemért — nem.

Melyik német származású zenész magyar 1848-ban és a millennium idején? Séner Mihály, aki a heroikus lendületben tagadja meg a fajtáját, a pákozdi csatában szerez sebesülést, aztán élete végéig a belső emigrációt választja —, az ezredforduló önelégült, részeg kábulatát élő fővárosban is mániákusan a múltat idézve; a kinek — bár környezetében talán egyedül volt képes szembeszállni a felejtéssel — cserébe a némaság mellett a provincializmust is vállalnia kellett? Zeneszerzőnek bizonyos dilettáns, ám felismerve megalázó tehetségtelenségét, vállalja a nagy zenész szolgálatát —, dédelgetett álmából egyet őrizve: méltó helyen bemutatni a *Szekszárdi misét* — a kottát sem igen ismerő dalárda egylettal. Avagy a külső emigrációban élő Liszt a magyar, kinek előbb németté, franciává kellett válnia, hogy végül a nyelvünkön szólhasson? A szabadságharc alatt is — különben, itthon egyként idegen — ünnepelt, bókjaival kegyeket osztó díszvendég? Vagy az ön-sorsrontó magyar sorsot lehet választani, vagy a világhoz való szólást, ha az ember történetesen egyként akar művész és magyar lenni? Felvállalt szerepek, tele buktatókkal. S mégis, az ezredfordulón, amikor nemcsak az ország, de a nemzet is önkéntesen *jókedvvel, bőséggel* asszimilálódik (németessé) a két idegen zsákutcás az igazi őrző a *strázsán*: a megírt mű is, a hallgatás is szembe tudott szállni a felejtéssel. Séner és Liszt szel-

lemi kézfogása: a túlfinomultnak tűnt zongorából a pákozdi csata harci lárájává hangzik.

Szigorú pontossággal megszerkesztett kisregény, vagy még inkább regénydráma a *Szekszárdi mise*. Egy nap eseményei adják a keretet, az apropót pedig a két zenész külső eseményeiben gyakorta egybecsengő életének azonossága, s az azonosság ellenére is különböző utakra kényszerülő sorsok végiggondolása. Nem látszik kísérletezőnek a kisregény, mégis szokatlan, hogy irodalmunkban a lassan már csak ironikusan vagy patetikusan fölvetett kérdésre Baka a teljességgel értékkereső személyesség megfogalmazásában megélhető, hétköznapi mértékű emberi érzelmekkel, sorsokkal válaszol.

Ez az arányosság, pontos szerkesztés sajnos a kötet más darabjaira nem érvényes. Két novellájában és színpadi darabjában sem válik formaművészé, de enged a csábításnak, talán eredendően költői alkatának, s a gyönyörűen kidolgozott vagy fölvetett metafora- és szimbólumrendszere eluralja az írókat. Önmagában nem volna baj, ha Baka az egészen más fajsúlyú líraiságával a profán hétköznapi szemléleti megfogalmazását tudná erősíteni. Noveláiban a realitás és a mítosz nem, vagy alig szervesül, bár nem is oltják ki egymást, párhuzamosan léteznek, jóllehet a próza (újabb) megújításában ez a mód rejti a legtöbb lehetőséget. A *Vasárnap délután* alapötlete nem különösebben eredeti, mindenekelőtt Bulgakovra emlékeztet, de öntörvényű, jó novella is válhatott volna belőle, ha Bakának van türelme kidolgozni — akár kisregénnyé is. Szintjeiben ugyanis érvényes, jó, amit ír. Különösen a líraiság, a mítosz megfogalmazásában: a múlt, a csodaszarvas ölése pl. gondolatilag rendkívül gazdag, vehemens költői ritmusú próza, önmagában hiteles —, a vadászok (társadalombírálat) megrajzolása azonban mesterkélt, néhol vul-

garizált. Nem szervesül ehhez az ötletében telitalálat isten-sátán földreszállása, pedig a koszos, tarháló, kocsmázó öregisten, a céllövöldével kufárkodó sátán gondolatilag fajsúlyos. S amikor az égi és földi mechanizmus párhuzamát akarja megfogalmazni, elerőtlenedik, vulgarizál. S még kevésbé kapcsolódik a két szál a főhős — elméletileg a novella legfőbb értelmezője — sorsához, a dikción kívül nincs közöttük kapcsolat.

Ez a gyengéje Bakának leginkább a *Transzcendens etüd* című novellájában tűnik ki, ahol gyakorlatilag a keret, a főnök személye funkciótlan. Talán a realitás és mítosz — számára egy műben való — összeegyeztethetlensége miatt is dolgozta át színpadi formává, vagy inkább lírai könyv-dramává, bár nem teljes sikerrel. *A völgy fellett lebegő lányban* nincsenek hasonló törések, a dráma egységes, viszont túlzásúfolt, s emiatt tűnik lazán szerkesztettnek. A részjelenetek, részgondolatok helyi értékükkel nagyobb súlyal szerepelnek, mint amit a dráma egésze elbírna, föllazítják,

olykor gyengítik a központi gondolatot. Drámaírásunk legjobb hagyományait folytatva, valamilyen szintézisre törekedett, de mintha többet akart volna elmondani, mint amit pillanatnyilag egy műben képes volna. Bár előfordulhat, hogy szerencsés rendezéssel színpadon élővé válik a darab.

Mindezekkel a kifogásokkal együtt a kötet valóban olvasmányélmény. Prózájának ritmusa, lendülete van, mítoszteremtő készsége révén pedig méltán várható tőle (is) a próza termékeny útkeresése. A Szekszárdi mise mutatja, hogy Baka István komponálni, mértékkel szerkeszteni is tud, ha a mondandója számára már letisztult formában él. Túl sokat akart mondani, ami a címadó kisregényen kívül többi írásában nem sikerült. Ez persze nem azt jelenti, hogy a versíró Baka első, prózai kitérőt jelentő kötete nem gazdagítja az irodalmat, hanem hogy Bakának van mit mondania, s ha a gondolathoz szelídíti az érzékiszemléletes formát, megszülethet az igazi regény is tollából.

PÉCSI GYÖRGYI

A szimbolika hídverése

Kerék Imre: Rézholdak, réznapok

A recenziens „könnyű” helyzetben van, amikor Kerék Imre — immár második — verseskötetét veszi a kezébe. A jelzőt ebben az esetben nem pejoratív szándék fratja vele, hiszen kettős értelemben is szerencsés dolog Kerék költeményeivel találkozni. Egyrészt azonnal kitérnek az a fegyelmzett verselői készség és formai biztonság, amely már nyomon követhető volt az 1977-ben megjelent *Zöld parázs* című kötetében, másrészt viszont *nem magyarázza a csodát* — mint azt oly sokan teszik a mai versgyűjteményekben —, hanem *műveli*.

A Nagy László-i hitvallás következetesen végigvezethető Kerék líráján, hiszen a megszenvedett tartalmakat — szigorú nyelvi regiszterrel — fegyelmzetten építi fel. A kor divathóbortjait követő frázispufogatások helyett szerényen, ám talán azoknál sokkal igényesebben komponál. Kötetében a legszembetűnőbb a nyelvi fegyelem! Nem bújjik metaforahalmazok mögé, kínlódván kreált cselekvő igék mögé, hiszen ez a költői építkezési forma idegen tőle, vagy ahogy egyik versében írja: „facér dicsőség”. Az anyanyelvi szigorúság tradí-

cióját kemény műfordítói gyakorlattal szerezte meg. Paszternak, Mandelstam, Ahmatova, Cvetajeva, Jeszenyin, Martinov, Vinokurov és Jevtusenko versei után kötetben jelentette meg a fiatalon elhunyt szovjet-orosz költő, Nyikolaj Rubcov költeményeit (Európa, 1981.), majd egy évvel később, egy mai szovjet drámagyűjteményben Musztaj Karim: *Holdfogyatkozás* című drámáját.

Új kötetének négy ciklusa csak a szerkesztés szempontjából különíthető el egymástól, mert a verseire jellemző gondolati „áthajlások” az egyes egységekre is értelmezhetők. A *Kopárodó gallyak mértánában* valóban ott rejtezik, hogy: *A hegy homloka / már halálos-fehér*. A természeti képek erőteljes és plasztikusan szép megjelenítése olyan hangulatot áraszt a *Csillagformájú negatívban*, mintha az olvasó éppen most lépne be a háborítatlan natúra tempломába (Átrendeződik csupán, Csillagformájú negatív, Régi ősz este, Október, Kikericsékkel csillagos, Már közelít stb.). Érdemes az *Erdei pillanat* sorait idéznünk:

bükkök gót boittve alól
kőd áldozati füstje
kanyarog
szomjú szél kortyol
csillagos patanyomból
szarvas szarván
száll az idő.

Mekkora ellenpontozás feszíti, tágtítja ezeket a sorokat! A cselekvő igék a pillanat tört részében is mozgalmasságuk diadalát hirdetik, bármennyire súlyosan „sziszegnek” az alliteráló szhangok.

Könyvének második, *Erőtér* című ciklusa egy olyan költői optika bizonyítéka, amelyben az érzékeny elme azonnal megörökíti a körülötte zajló világ eseményeit, s mintha ezek a történések *sine mora* kiváltanák belőle a válaszokat. Kerék önértetése szerény, mondhatni szemérmes, ám a verset szerető és értő olvasó örömmel nyugtázhathatja az ilyen sorokat: „A vállveregető nagyokosok / elismerését, mint kigyó a bőré, / vedd le magadról, s a facér dicsőség, / e magakellett, öreg kokott / kegyet ne hajszold, mint sok bolond, / ki farát megnyergelve jut előrébb”. Szelíd ténymegállapítás helyett, mélységesen keserűs íróia sisereg ezekben a sorokban. Kaotikus világunkban kell-e ennél ékeesebb bizonyíték az etikus magatartásra? Az *Öt szonett* egyikéből idézett sorok tovább fokozhatók, hiszen az *Interim* címűben, a „fennsőbbisége tudatában” tetszelgő embertípust, annak álnok magatartását így örökíti meg:

Kívül paszta-reklám-vigyor,
de bent
egy fenevad lapul ugrásra
készen.

Emberi gyarlóság, helyzetfelmérés? Erőtér? Igen, ez a költemény minden sorában tiltakozik, vagy ha jobban tetszik: emberi humanitásért „pöröl”. Századunk második felére az emberi kapcsolatok ennyire eltörpültek, az alább-fölébb rendeltségi viszony vált — sajnos! — meghatározóvá. Az alamuszóság kifinomult garáncsait csak ennyire egyértelműen szabad kimondani!

Kerék Imre Somogyország, közelebből Háromfa szülötte. 1975 óta Sopronban él. Abban a városban, amely patinájában lenyűgöző, ám szellemiségében mintha megrekedt volna a „millennium idején” és Petőfi „szélelbelett katonaköpenyegben”, valahogy — valóban! — „nem illik / a háborítatlan harmóniába”. A *Mintha tegnap, tegnapelőtt* című költemény szarkazmusa találó!

Kötetének *Csúcstól gyökérig* ciklusa egyértelműen a költő, a költészet következetesen vállalt felelőssége mellett voksol. A *Triptychon K. I. emlékére* a korosi játékoság jegyében, vagy még inkább a nevében mondja: „Jó lenne hinnii, hogy csak el / játszottad nekünk a halált: /

ilyen tréfa kitelne tőled”. Kormos István költőgenerációkat nevelt föl, közvetlenségéből az adhat erőt mindenkinek, amit Kerék — a költeménytrilógia első darabjában — így fogalmaz meg: „nábobi-gazdag örökség”.

... mellébeszélők, locsogók
közt ki kell mondani
a szót,
azt a meztlen-igazat,”

— kiáltja Illyés Gyulát köszöntő versében, a költőfejedelem még életében olvashatta a Dunatáj című folyóirat hasábjain, s ne kételkedjünk, a kötet szerzője pontosan érzekelve, rátapint az illyési nemzetvállalás lényegére:

a szót, mi halál-jóslatok
ellenében egy népet összefog!
(Kimondani azt a szót)

Kerék Imre költői „teljesítményében” új vonások is felfedezhetők. Kifejezésrendszerében *mohacsöndszerűen* tolnak a figyelmes olvasó elé az ilyen kifejezések, jelzős szerkezetek: *pilléző csillagok*, hasztalan hívott halál, jegenyék meszelt-fehér oszlopai, telihold-mellű, tapintható tünemény, stb.

A kötet záróciklusa — *Mint kozmikus hírt* — olyan összegzés, amely egyként vállalja a művészelődőket — a „csudabogár” Berzsenyi Dánielt — és az ő számára közvetlenül meghatározó XX. századi költőket, Sinkát, Nagy Lászlót, Takáts Gyulát, Fodor Andrást. De leírhatunk példát a festészetből. *Egry utolsó, befejezetlen műve alá* — című költeménye csupa megválaszolatlan kérdés, mintha valóban csak félbemaradt volna a nagy mű és „a teremtés végső fázisát / a mi képzeletünkre bízza csak”.

A versgyűjtemény végére még mindig marad olyan szójáték, amely — pontosan célba találva! — a megmosolyognivaló embertípust ostorozza. Epigrammái nemcsak nyelvi és formai lelemények — *KOSZORÚ-KÖTÉS-ZET / szomorú költészet* —, hanem az emberi gyarlóságot pellengérező, ironikus megállapítások is:

A disznót sertésnek szólítottam.
Ő sertésnek vette.

Új könyvének teljesítményösszegzése helyett álljon itt a fülzövegéről kölcsönzött ars poetica: „Azzal a tudattal szeretném végezni napi munkámat, meg megíratlan verseimet megírni, hogy egy parányi cseppel legalább én is gazdagíthatom azt az örök-lüktetésű, kincses gazdagságában kimeríthetetlen óceánt, aminek neve magyar költészet”.

(Szépirodalmi, 1985)

ZENTAI LÁSZLÓ